

Kovács László Attila

Az éneklőszék jövője

Sokan borúlátóak az egyház jövőjét illetően. Egyre fogyunk. Egyre inkább háttérbe szorulnak a keresztyén értékek, köztük az egyházi zene becsülete is, amely —mint ismeretes— már a XVIII. század folyamán a zenei élet permére szorult.

Én a reménykedők közé tartozom, akik tudják, hogy —minden nehézség, akadály, egyházellenes és keresztyén hagyományt romboló tendencia ellenére— Istennek gondja van ránk, megtartja és építeni fogja közöttünk Jézus Krisztus Egyházát. Tehát van jövője az Egyháznak és ezen belül az egyházzenei szolgálatnak is.

Mielőtt az éneklőszék jövőjéről megfogalmazott gondolataimat megosztanám a konferencia résztvevőivel, szükségesnek tartom felhívni hallgatóim figyelmét néhány múltból örökölt és mai helyzetünkből eredő jelenségre. Nyilván a teljesség igénye nélkül, szubjektív megítélésem, illetve ismereteim és tapasztalataim alapján kívánom ezt megtenni.

1. Történelmi tanulmányainkból tudhatjuk, hogy az éneknek egyházat megújító ereje lehet. Annak idején, a reformáció kibontakozásában előkelő, meghatározó szerepe volt a reformátori gyülekezeti éneknek. A reformátori tant a reformátori énekek szállították keresztül-kasul Európában, közvetítették a széles néptömegek felé. Valamennyi ébredési mozgalom egyszersmind sajátos énekekben is megnyilvánuló mozgalomnak bizonyult.

Az éneklő gyülekezet mindig élő egyházra vall. Az a gyülekezet viszont, amelyik nem akarja, nem tudja Istent énekkal magasztalni: már halott.

2. Egyre több gyülekezetünkben kezd hanyatlani az éneklés. Templomainkban már nem zeng olyan átütő erővel az ének, mint néhány évtizeddel ezelőtt. Ennek a jelenségnek rendkívül összetett oka lehet. Próbáljuk hát felvázolni a hanyatló éneklést kiváltó okokat

a) A mai nemzedékek általában kevesebbet énekelnek, mint az előzők. A mai, rohanó ember nem ismeri az együtténeklés felemelő élményét. Ezt az istentiszteleten élhetné át, de nem tud énekelni, mert nem is szokott énekelni, és nem ismeri, nem tanulta meg a gyülekezet énekeit.

b) Azok a lelkes fiatalok, akik ifjúsági csoportokba szerveződve, a gyülekezeti istentiszteleti étellel párhuzamosan, sajátos egyházi tevékenységet folytatnak, kétes értékű énekekben adnak életjelt magukról, nem tudnak, nem is akarnak bekapcsolódni a hagyományos gyülekezeti istentiszteleti alkalmakba. Kificamodott zenei ízlésükért elsősorban gyülekezeti elöljáróink a felelősök, mert engedve a divatigényeknek, nem tanították meg nekik hagyományos, értékálló

Kovács László Attila evangélikus lelképásztor, orgonaművész, a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet professzora. A jelen előadás elhangzott Marosvásárhelyt, 2008. április 5-én (Egyházzenei Tudományos Konferencia az éneklőszékéről).

gyülekezeti énekkincsünket s nem tudták betagolni az ifjúsági csoportokat a gyülekezet hagyományos istentiszteleti életbe. Hagyták őket teljesen külön vágányon futni és csakis úgy tevékenykedni lelkesen. Az utánuk jövő korosztály ugyanezt a külön utat járja, s így ma nem csak arról van szó, hogy az istentiszteleten az idősek nem tudnak együtt énekelni a fiatalokkal, hanem arról is, hogy a mai negyvenévesek, harmincévesek, húszévesek és tizenévesek sem tudnak együtt énekelni — nincs közös istentiszteleti énekük.

c) Iskoláink alapvető zenei műveltséget sem tudnak átadni fiataljainknak.

d) Az említett, bizonyára jól ismert jelenségek mellett viszont számomra az a legdöbbenetesebb tapasztalat, hogy a mai embernek már nincs is igazán igénye a tevékeny együtténeklésre. Annál nagyobb az igénye a zenehallgatásra, mert megszokta, hogy szüntelenül szól a zene. De milyen zenét hallgatnak a mai emberek? A nagy többség pocsék zenét hallgat fantasztikus minőségű előadásban s még fantasztikusabb minőségű felvételtől. A zenei műveltséggel bírók pedig a zeneirodalom legjavát hallgatják ugyancsak remek minőségű felvételtől a legkiválóbb művészek előadásában. Ez az új és igazán nagy kihívás a legtöbbször amúgy is színvonalon aluli istentiszteleti zenékre nézve.

3. Mielőtt az éneklésnek a liturgikus térben megjelenő helyéről bármit is mondanánk, annak a liturgiában elfoglalt elvi helyét és jelentőségét kellene pontosan körvonalazni. Úgy érzem, míg a római katolikusoknál és lutheránusoknál a zenei elemek sokfélesége, elvi jelentősége és helye, a liturgia szerves egységéhez való tartalmi és formai kötöttsége, illetve a gyülekezeti ének, kóruszolgálat és orgona szerepe elvileg jól körülbástyázott területnek látszik, addig a református liturgika adós maradt e tekintetben. Egy évszázadon át virágzó, gazdag magyar reformátori graduálörökség után, majd két és fél évszázados orgonahasználat és több ízben is fellángoló gyülekezeti énekkari mozgalom után az orgona is, az énekkari szolgálat is elvileg és gyakorlatban —ha kellő szerénységgel és puritánsággal jelenik meg— legfeljebb csak „megtúrt dísz” lehet az istentiszteleten, amely nélkül teljes értékű istentiszteletet lehet tartani. Elvileg csak ezt az utolsó tagmondatot szokás hangsúlyozni: tehát: énekkar és orgona nélkül is teljes értékű istentiszteletet lehet tartani. Ez természetesen igaz, csak nagyon egyoldalú megközelítése a kérdésnek. A nem feltétlenül szükséges zenei elemeknek szerepe, jelentősége van, nem elhanyagolható tényezők. Tehát erről az oldalról is szükséges megvilágítani a kérdést. Elvileg ugyanis ma is az a helyzet, hogy az éneklésnek orgonához, illetve énekesekhez, kórushoz kötött, gregoriánszerű, vagy többszólamú műfajai, művészi formái nem kaphatnak szerves helyet a református liturgiában, legfeljebb csak annak függelékében, vallásos ünnepélyen. Elvileg tehát ma is csak egyetlen műfaj —a teljes gyülekezet által egy szólamban énekelt, strófikus gyülekezeti ének (protestáns korál)— képezi a református istentiszteleti zenét.

E tekintetben olyan merev hagyománnyal találjuk szemben magunkat, amely nagyon-nagyon megnehezíti képzetesebb egyházzeneink igyekezetét, akik gazdagabb liturgikus zenét szeretnének meghonosítani a református egyház-

ban. Pedig református lelkészjelöltjeink tanulják, ismerik is más felekezetek egyházzenei gyakorlatát. Rokonszenveznek azzal. Igénylik is a gazdagabb és változatosabb istentiszteleti zenét. Mindez azonban a megszokás falának áttöréséhez édeskevés. Mindig csak a régi beidegződés hat: így aztán például a gyülekezeti ének előtt egy tízütemnyi „jobbacska” intonáció már sokak s legfőképpen az istentiszteletet vezető lelkész rosszállását váltja ki.

4. Érdemes elgondolkodni azon is, hogy zeneileg gyengén vagy csak alig képzett kántorainktól olyan teljesítményt várunk, amelyet csak felemás módon lehet elvégezni, kifogástalanul soha: egyszerre orgonáljon és énekeljen, pedig sem az orgonálásban, sem az éneklés technikájában nem jár olyan magaslatokon, hogy zeneileg helyesen, kifogástalanul végezze feladatát. Félreértés ne essék! Én is állítom, hogy adott esetben a kántornak valóban kell tudnia egyszerre énekelni és orgonálni, de nem szabad, hogy ez legyen a kántori szolgálat célkitűzése, egyetlen kritériuma. Kifogástalanul, azon felül pedig művészi szinten egyiket sem lehet a másikkal összekapcsolva művelni. Ha pedig mind a kettőben képzetlen valaki, az eredmény csak torz lehet.

Vannak gyülekezeteink —például a halmágyi evangélikus gyülekezet—, ahol hagyomány szerint az orgonista mellett énekező, énekezők is vannak. Bizonyára az éneklőszék és orgona párhuzamos használatának idejére vezethető vissza ez a hagyomány.

A felvázolt jelenségeken töprengve egyre inkább megerősödött bennem az a meggyőződés, hogy:

1. Az éneklőszék mint istentiszteleti hagyományunk újonnan felfedezett tárgyi emléke többet érdemel annál, semhogy múzeumok lakója és történelmi könyvek témája legyen, konferenciákon emlékezzünk rá, restaurálási munkálatok anyagává váljék, hogy majd művészi kivitelezését megcsodálhassuk. Az éneklőszéknek újból helyet kell kapnia a liturgikus térben, elvi és gyakorlati megfontolásból egyaránt.

2. Az éneklőszék jelképes üzenete elvi szempontból lényeges: az éneklés az istentisztelet szerves részét képezi. Istentiszteletünk megszólító és válaszadó elemekből áll össze. A megszólító elemeket —a hirdetett és látható ige különböző formáit— a szószék és az úrasztala (oltárasztal) hivatott jelképezni a liturgikus térben. A válaszadó elemek legteljesebb formája: az ének. „Kétszeresen imádkozik az, aki énekel” — valljuk mi is a régiekkel együtt. A válaszadó elemek másodlagosak ugyan, de nélkülük nem valósul meg az istentisztelet. Az istentisztelet teljességéhez, létrejöttéhez a megszólító elemek mellett feltétlenül szükséges a válaszadó elemek megvalósulása is. A válaszadó elemek feltétlenül szükséges voltát lenne hivatott jelképezni a liturgikus térben —a gyülekezet számára jól látható módon— elhelyezett éneklőszék.

3. Hála Istennek, kigyógyulni látszunk abból a tévelygésből, mely szerint az istentisztelet a lelkész „egyszemélyes show-műsora”! A mai liturgiai reformtörekvések legfontosabb célkitűzése: minél több gyülekezeti tagot (laikus szereplőt) bevonnai a liturgusi feladatok végzésébe, elsősorban olvasmányok, imák

recitálása, de akár az úrvacsora kiosztásában való segédkezés által is. Érdekes módon az egyházzenei feladatok több szereplőre való leosztása „még nem jött divatba”, pedig igazán megérett rá az idő. Az orgonista mellett legyen énekvezér is, aki az éneklőszéktől, szemben a gyülekezettel, példaadó énekléssel vezeti a gyülekezet énekét! Miért ne lehetne bevonni ebbe a szolgálatba a gyülekezet arra alkalmas tagjait?

4. Nem lehet eléggé hangsúlyozni az énektanítás fontosságát a gyülekezetben. Hittanórán, konfirmációi előkészítőn, ifjúsági bibliaórán legalább annyi időt kellene fordítani hagyományos istentiszteleti énekeink megtanítására, mint amennyi időt szánunk bibliai történetek ismertetésére és kátémagyarázatra. Előbb-utóbb nem lesz más választásunk, mint hogy istentiszteleti alkalmainkon is időt fordítsunk az énektanításra. Az orgonától pedig nem lehet tanítani az éneket. Ezt a szolgálatot csakis a gyülekezet látószögébe eső, jól elhelyezett éneklőszéktől lehet végezni.

5. Meggyőződésem, hogy nem csak a közösen énekelt ének, hanem a közösen meghallgatott ének is lehet gyülekezeti liturgikus cselekedet. A zene természetéhez tartozik, hogy magával ragadja hallgatóit. A közösen meghallgatott istentiszteleti zene egyfelől tartalmilag ígéhez kötött és a liturgiához szervesen kapcsolódó, másfelől előadásában minőségi, azaz kifogástalan kell, hogy legyen. Erre a feladatra a gyülekezet arra alkalmas énekeseit és zenészeit kell mozgósítani. A kérdés csak az lehet: milyen zenét adjanak elő a gyülekezet énekesei, zenészei?

A történelem folyamán az istentiszteleti zenének három nagy rétege alakult ki: a gregorián, a polifon műzene és a gyülekezeti ének (protestáns korál). Meggyőződésem, hogy az az istentiszteleti zene fogja előbbre vinni, megújítani istentiszteleti életünket, amelyikben a gyülekezeti ének, a gregoriánszerű ének és a polifon műzene egyensúlya valósul meg. Gregoriánszerű graduál-örökségünk újraélesztésének és részben a polifon műzenének is szükségyszerű kelléke lesz az éneklőszék.